

A

Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

1. ΟΙ ΡΩΜΑΪΚΕΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Η ενσωμάτωση των Ελλήνων στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία ολοκληρώθηκε το 27 π.Χ. με την οργάνωση της επαρχίας Αχαΐας, μίας σχετικά μικρής σε έκταση επαρχίας που κάλυπτε το νότιο ελλαδικό χώρο, την κοιτίδα δηλαδή των πάλαι ποτέ κραταιών ελληνικών πόλεων κρατών¹. Είχε προηγηθεί το 148 π.Χ. η κατάλυση του μακεδονικού βασιλείου και η οργάνωσή του μαζί με ένα μεγάλο τμήμα της Θεσσαλίας και της Ηπείρου ως μίας ενιαίας συγκλητικής επαρχίας², ο ανθύπατος της οποίας λειτουργούσε συχνά ως ο ρυθμιστής των πολιτικών πραγμάτων στις πόλεις της νότιας Ελλάδας³. Τα περισσότερα από τα νησιά του Αιγαίου (Κυκλάδες και Δωδεκάνησα) ανήκαν διοικητικά στην επαρχία της Ασίας⁴, ενώ η Κρήτη ανήκε στην επαρχία της Κυρηναϊκής⁵.

Ο ελλαδικός χώρος, με εξαίρεση την επαρχία

της Μακεδονίας που στα πρώτα πενήντα χρόνια της ζωής της αντιμετώπισε το βάρος αλληπάλληλων βαρβαρικών επιδρομών⁶, ήταν κατά βάση μία αφοπλισμένη επικράτεια (*provincia inermis*), μία περιοχή που σύμφωνα με το σύστημα των P. Garnsey και R. Saller⁷ ανήκε σε έναν «εσωτερικό κύκλο» επαρχιών που δεν είχαν ζωτική σημασία για την κεντρική εξουσία, όπως είχαν για παράδειγμα οι μεθοριακές περιοχές (Γερμανία, Δακία, Συρία, Νουμιδία) ή οι επαρχίες που παρήγαγαν πρώτες ύλες και σιτηρά (Αίγυπτος). Οι Έλληνες απόλαυσαν μία μακρά περίοδο ηρεμίας και ασφάλειας που διακόπηκε μόνο όταν χρειάστηκε να αποκρούσουν με δικές τους δυνάμεις την εισβολή του γερμανικού φύλου των Κοστοβόκων το 170 μ.Χ.⁸

Το διοικητικό καθεστώς τόσο της Μακεδονίας όσο και της Αχαΐας ήταν αυτό της συγκλητικής επαρχίας, εκτός από μία σχετικά σύντομη περίοδο από το 15 ως το 44 μ.Χ., όταν για λόγους που πι-

1. Δίων Κάσσιος 53.12.2. Στράβων 17.3.25. Για την οργάνωση των ανατολικών επαρχιών του ρωμαϊκού κράτους βλ. Sartre M., 1991.
2. Bowersock G., 1965α, 288-289. Γενικά για τις επαρχίες Bechert T., 1999.
3. Alcock S.E., 1993, 13.
4. Alcock S.E., 1993, 152.
5. Baldwin Bowsky M., 1999, 305-347.
6. Σαδικάκης Θ., 1971.
7. Garnsey P. – Saller R., 1994, 133-135. Τόσο στο σύστημα των Garnsey-Saller όσο και στο τριμερές σύστημα του Hopkins K., 1980, 101 η σπουδαιότητα μίας περιοχής εξαρτάται από το ρόλο που έπαιζε στον εφοδιασμό και στην προστασία της αυτοκρατορίας.
8. Larsen J.A.O., 1938, 494.

θανότατα οφείλονται στην κακοδιοίκηση και υπερβολική φορολόγηση, ενσωματώθηκαν στην αυτοκρατορική επαρχία της Μοισίας⁹. Ο Νέρων σε μία μοναδική επίδειξη μεγαλοψυχίας κατά τη διάρκεια των Ισθμίων του 67 μ.Χ. χάρισε την ελευθερία στους Έλληνες¹⁰ (και πιθανότατα και την απαλλαγή από τους φόρους), ένα δώρο που σύντομα όμως έμελλε να ανακληθεί από τον Βεσπασιανό με το πρόσχημα ότι οι Έλληνες είχαν ξεχάσει πώς να είναι ελεύθεροι¹¹.

Τη διοικητική ευθύνη για τον έλεγχο κάθε επαρχίας είχε ένας ανώτερος αξιωματούχος που έφερε το βαθμό του ανθυπάτου (*proconsul*)¹². Ο αξιωματούχος αυτός έλεγχε έναν αριθμό υπαλλήλων και πιθανώς και ένα μικρό στρατιωτικό σώμα, αλλά τα όρια και οι αρμοδιότητες που είχε στη διοίκηση της επαρχίας είναι στην πραγματικότητα άγνωστα. Μολονότι η ρωμαϊκή αποικία της Κορίνθου και η Θεσσαλονίκη λειτουργούσαν κατά πάσα πιθανότητα ως διοικητικά κέντρα των δύο επαρχιών, ο ανθύπατος και το επιτελείο του φαίνεται ότι συχνά περιφερόταν ανά την επικράτεια, διεκπεραιώνοντας υποθέσεις και ελέγχοντας επί τόπου την κατάσταση¹³.

Η νεότερη έρευνα τείνει να αποδεχτεί ότι ο χαρακτήρας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας δεν ήταν

τόσο συγκεντρωτικός όσο είχε αρχικά θεωρηθεί και ότι υπήρχε μάλλον έλλειψη ενός συγκροτημένου γραφειοκρατικού συστήματος¹⁴. Κύριο μέλημα του επάρχου σε περιοχές όπου δεν υπήρχε ιδιαίτερη εχθρική απειλή ήταν η τήρηση της τάξης και η ανεμπόδιστη ροή των φόρων προς τη Ρώμη¹⁵. Κύριος φορέας της πολιτικής αυτής, ίσως περισσότερο και από τον ίδιο τον έπαρχο και το επιτελείο του, ήταν η τοπική αριστοκρατία, τα μέλη της οποίας σε πολλές περιπτώσεις προήλθαν από φιλορωμαϊκές ή προσκείμενες στον Καίσαρα και στον Αύγουστο ομάδες των ελληνικών πόλεων. Τα πρόσωπα αυτά από πολύ νωρίς ταύτιζαν τα συμφέροντά τους με τα συμφέροντα της αυτοκρατορικής εξουσίας, καταλαμβάνοντας παράλληλα εξεχουσες διοικητικές θέσεις στον πολιτικό οργανισμό της πόλης αλλά και τη θρησκευτική ζωή ως ιερείς της αυτοκρατορικής λατρείας¹⁶. Η χρηματοδότηση μεγάλων δημόσιων έργων τους καθιέρωνε στο συλλογικό υποσυνείδητο των πολιτών ως ευεργέτες της πόλης και των θεσμών της και τους επέτρεπε συχνά την απευθείας συνεννόηση με τον αυτοκράτορα ή πρόσωπα του κύκλου του. Λόγω της απουσίας μόνιμης ρωμαϊκής διοικητικής ή στρατιωτικής παρουσίας στις περισσότερες ελληνικές πόλεις τα πρόσωπα αυτά λειτουργούσαν ως

9. Τάκιτος, *Annals* 1.76.4 και 1.80.1. βλ. Thomasson B.E., 1999, 6. Bowersock G.W., 1965β, 108.

10. Πανσανίας 7.17.3-4. Arafat K.W., 1996, 140-143, σημ. 4.

11. Παραταύτα οι αντιδράσεις δεν έλειψαν ιδιαίτερα κατά την πρώτη περίοδο, όπως σαφώς υποδηλώνει το έντονα εθνικό και αντι-ρωμαϊκό κίνημα του Ανδρίσκου στη Μακεδονία ή η «στάση» των Αθηνών του 13 μ.Χ., που ήταν αρκετά σοβαρή ώστε να ανοίξουν οι πύλες του ναού του Ιανού στη Ρώμη και να σταλεί στην Αθήνα ένας αυτοκρατορικός αντιπρόσωπος για να ελέγξει την κατάσταση. βλ. Bowersock G.W., 1965β, 101-111. Hoff M.C., 1989α, 267-276.

12. Thomasson B.E., 1999, 4-5.

13. Millar F., 1987, xi. Ο Millar υποστηρίζει ότι ο ανθύπατος θα μπορούσε να εκτελέσει τα καθήκοντά του κατά τη διάρκεια περιόδων γι' αυτό ίσως δεν είναι πάντα αυτονόητη η ύπαρξη μίας πρωτεύουσας με την σύγχρονη έννοια του όρου. Μολονότι νεότεροι ερευνητές όπως η S. Alcock, 1993, 133 και ο D. Engels, 1990, 199 αμφισβήτησαν τον τίτλο της Κορίνθου ως πρωτεύουσας της Αχαιίας, παραμένει γεγονός ότι ο Απούλγιος (Μεταμ.10.18) αναφέρεται στην Κόρινθο ως *caput totius Achaiae provinciae*. Την ίδια θέση ως πρωτεύουσας της επαρχίας της Μακεδονίας κατείχε πιθανότατα και η Θεσσαλονίκη (ή μήτηρ πάσης Μακεδονίας), στην οποία μάλιστα βρέθηκε ένα κτίριο της ύστερης ελληνιστικής περιόδου, το οποίο ταυτίστηκε με «πραιτώριο», βλ. Τασιά Α., 1997, 417-418. Με «πραιτώριο» ταυτίζεται και ένα μεγάλο δημόσιο κτίριο που βρέθηκε στη Γόρτυνα της Κρήτης, μία πόλη που φιλοξενούσε πιθανότατα τη ρωμαϊκή διοίκηση του νησιού. βλ. Di Vita A. κ.α., 2000.

14. Hopkins K., 1980, 121. Garnsey P.-Saller R., 1994, 25-26.

15. Alcock S.E., 1993, 19-24.

16. Alcock S.E., 1993, 18-19. Quaß F., 1993.

εκπρόσωποι και φορείς των αυτοκρατορικών συμπερόντων και της ρωμαϊκής εξουσίας. Κύριο πεδίο της δράσης τους αποτέλεσαν οι πόλεις (και όχι απαραίτητα μόνο οι πόλεις καταγωγής τους)¹⁷. Μολονότι ο ευεργετισμός ήταν ένα εθιμικά κατοχυρωμένο σύστημα, ήδη από την κλασική και ελληνιστική περίοδο αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της ορθής λειτουργίας των θεσμών της πόλης. Καθώς το σύστημα λειτουργούσε ανταποδοτικά, το μέγεθος της χορηγίας ενίσχυε τη θέση του χορηγού όχι μόνο στη συνείδηση των συμπολιτών του αλλά και στους φορείς της κεντρικής εξουσίας, όπως ήταν ο ανθύπατος της επαρχίας ή ακόμα και ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Είναι προφανές ότι εκτός της χρηματοδότησης μεγάλων ή μικρότερων δημοσίων έργων στη δράση αυτών των προσώπων θα πρέπει πιθανότατα να συμπεριλάβουμε την υποστήριξη ενός εκτεταμένου δικτύου πατρωνίας (ενός θεμελιώδους παράγοντα διατήρησης της κοινωνικής συνοχής) καθώς και τη δυνατότητα οικονομικών παρεμβάσεων που εξασφάλιζαν λύσεις σε επείγουσες ανάγκες, όπως φορολογικές ελαφρύνσεις ή ακόμα και συνδρομή σε φυσικές καταστροφές. Σε αυτό το πλαίσιο δημοσίας δράσης θα πρέπει πιθανότατα να εντάξουμε επίσης και την καθιέρωση, οργάνωση και προώθηση της αυτοκρατορικής λατρείας ως μίας μορφή συμβολικής επικοινωνίας με την αυτοκρατορική εξουσία¹⁸.

1.1. Οικιστικό πλαίσιο. Οι πόλεις κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορικής περιόδου

Ο θεσμός της πόλης¹⁹ ως ενός αυτοδιοικούμενου πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού κέντρου

μίας ευρύτερης περιοχής είχε μακραίωνη παράδοση στον ελλαδικό χώρο. Καθ' όλη τη διάρκεια της αυτοκρατορικής περιόδου η ελληνική χερσόνησος παρέμεινε μία περιοχή διάστικτη από ένα πυκνό δίκτυο πόλεων²⁰. Παραταύτα η συστηματική εφαρμογή της επιφανειακής έρευνας²¹ έδειξε ότι τα ύστερα ελληνιστικά και τα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια ήταν περίοδοι που σημαδεύτηκαν από σημαντικές αλλαγές στο οικιστικό πλαίσιο του ελλαδικού χώρου. Το βασικότερο ίσως αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών ήταν η σταδιακή υποβάθμιση, εγκατάλειψη και εξαφάνιση αρκετών πόλεων ή πολιτισμάτων της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, ένα στοιχείο που συνάδει με την εικόνα της παρακμασμένης και κατεστραμμένης Ελλάδας που τόσο έντονα παρουσιάζεται στη λογοτεχνία και ιστοριογραφία της εποχής²². Αρκετές από τις ζοφερές αυτές περιγραφές πρέπει μάλλον να αποδοθούν σε λογοτεχνικές υπερβολές που ήθελαν να τονίσουν την απώλεια της ελευθερίας των Ελλήνων. Παραμένει ωστόσο αναμφισβήτητο το γεγονός ότι ο αριθμός των ενεργών πόλεων παρουσίασε μία αξιοσημείωτη μείωση²³. Ποιοι ακριβώς ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στη μείωση του αριθμού των πόλεων²⁴ και για ποιους λόγους άλλες πόλεις επιβίωσαν και άλλες όχι είναι δύσκολο να απαντηθεί. Δεν πρέπει ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός ότι το τέλος της ελληνιστικής περιόδου ήταν μία εποχή που σημαδεύτηκε από μακροχρόνιες πολεμικές αντιπαραθέσεις που έλαβαν χώρα στο ελληνικό έδαφος, στις οποίες οι περισσότερες πόλεις είτε έλαβαν ενεργά μέρος στις συγκρούσεις είτε ανέλαβαν το βάρος της σίτισης των αντιπάλων στρατευμάτων. Μολονότι στο τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. και στις αρχές του 1^{ου} αι. μ.Χ., η οι-

17. Gauthier P., 1985. Eilers C., 2002.

18. Alcock S.E., 1993, 210.

19. Για την ελληνορωμαϊκή πόλη ως βασικό συστατικό του ιδεολογικού πλαισίου, μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η αυτοκρατορία βλ. Zanker P., 2000, 25-41. Woolf G., 1997α, 1.

20. Woolf G., 1997α, 10.

21. Alcock S.E., 1993, 33-34, πίν. 2.

22. Alcock S.E., 1993, 146, πίν. 7.

23. Alcock S.E., 2002, 103. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Κρήτη όπου οι «εκατό» πόλεις που μαρτυρούνται στην Ιλιάδα (2.649) μειώθηκαν στις είκοσι στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ., όταν το νησί κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους.

24. Alcock S.E., 1993, 89-90.

οικονομική κατάσταση φαίνεται ότι είχε αρχίσει να σταθεροποιείται, κάτι που μαρτυρά άλλωστε και η έναρξη των νέων οικοδομικών προγραμμάτων, οι οικονομικές επιβαρύνσεις και οι καταστροφές των προηγούμενων χρόνων είχαν καταρρακώσει την οικονομία πολλών κοινοτήτων. Τα παραδοσιακά μεγάλα αστικά κέντρα του ελλαδικού χώρου, όπως η Αθήνα, η Σπάρτη και το Άργος κατόρθωσαν να επιβιώσουν των ανακατατάξεων, παρά τις καταστροφές²⁵ ή τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν. Παράκτιες πόλεις (Γύθειο, Ναύπακτος) ή πόλεις που ήταν κτισμένες πάνω σε σημαντικούς εμπορικούς κόμβους, όπως η Τεγέα και η Μαντινεία, φαίνεται ότι λόγω της προνομιακής τους θέσης προσαρμόστηκαν καλύτερα στο νέες συνθήκες από πολλές πόλεις της ενδοχώρας που σταδιακά παρήκμασαν. Σε πολλές θέσεις, όπως στη Θήβα, όπου η ρωμαϊκή πόλη περιορίστηκε μόνο στην Ακρόπολη της Καδμείας, ο πολεοδομικός ιστός συρρικνώθηκε δραματικά, αλλά ο οικισμός εξακολουθούσε να θεωρείται και να λειτουργεί ως ενεργή πόλη²⁶. Σε περιπτώσεις, όπως αυτή των πόλεων της Κέας²⁷, ο συνοικισμός αποτέλεσε τη μοναδική λύση για να δημιουργηθούν μεγαλύτερα και πιο βιώσιμα κέντρα. Στο νέο αυτό οικιστικό πλαίσιο η αυτάρκης πόλη της κλασικής περιόδου αντικαταστάθηκε από ένα δίκτυο πόλεων, ιεραρχικά δομημένων, που βάσιζαν την ευημερία τους στην προσφορά υπηρεσιών²⁸. Η οικιστική επέκταση που παρατηρείται αυτήν την περίοδο σε αστικά κέντρα όπως το Άργος²⁹ είναι πιθανότατα μία ένδειξη ότι οι πόλεις αυτές προσέλκυσαν πληθυσμό από τις γύρω περιοχές, πρώην μικροϊδιοκτήτες γης που απασχολούνταν σε βιοτεχνικές-με-

ταπρατικές εργασίες αποζητώντας την πατρωνία αυτών που πιθανότατα εξαγόρασαν τη γη τους. Στον πληθυσμό αυτό πρέπει να συμπεριλάβουμε και νεοφερμένους που εκμεταλλεύτηκαν τις ασφαλείς συνθήκες της *pax romana* για μετακίνηση και εγκατάσταση: κατοίκους άλλων ελληνικών πόλεων, ανατολίτες και ένα σημαντικό αριθμό Ρωμαίων-Ιταλών³⁰ που ήδη από τον 2^ο αι. π.Χ. εξαπλώθηκαν αρχικά ως έμποροι ή εμπορικοί αντιπρόσωποι (*negotiatores*) των αριστοκρατικών οίκων της Ρώμης στην Ανατολή και η παρουσία τους επιβεβαιώνεται επιγραφικά σε αρκετές πόλεις (συνήθως μεγάλα ή μικρά οικονομικά κέντρα) του ελλαδικού χώρου.

Μία νέα προσθήκη στο οικιστικό πλαίσιο του ελλαδικού χώρου αποτέλεσε η ίδρυση πόλεων που απολάμβαναν το προνομιακό καθεστώς της ρωμαϊκής αποικίας³¹. Εννέα τέτοιες αποικίες (Φίλιπποι, Δίον, Πέλλα, Κασσανδρεία, Φωτική, Κόρινθος, Πάτρα, Δύμη, Κνωσσός) και μία μεγάλη αυτοκρατορική πόλη με το καθεστώς της *civitas libera* (Νικόπολη) ιδρύθηκαν στο β΄ μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. σε στρατηγικά - κομβικά σημεία του ελλαδικού χώρου (βλ. εικ. 1). Στις περισσότερες των περιπτώσεων, εκτός της Νικόπολης, οι ρωμαϊκές αποικίες αντικατέστησαν προϋπάρχουσες ελληνικές πόλεις και η ίδρυση τους συνοδεύτηκε από μία νέα χάραξη της αγροτικής χώρας σε κλήρους που μοιράστηκαν στο αρχικό σώμα των αποίκων³².

Μοναδική για τα δεδομένα του ελλαδικού χώρου ήταν η ίδρυση δύο μεγάλων νέων αστικών κέντρων στη ΝΔ Ελλάδα³³, της ρωμαϊκής αποικίας της Πάτρας³⁴ και της *civitas libera* Νικόπολης³⁵, που μετά από αυτοκρατορική παρέμβαση³⁶ ενι-

25. Για την καταστροφή της Αθήνας από το Σύλλα βλ. Hoff M.C., 1997, 42.

26. Symeonoglou S., 1988, 148-155.

27. Mendoni L.- Papageorgiadou H., 1989, 169-173.

28. Engels D., 1990, 121-131. Woolf G., 1997α, 8-9.

29. Μπανάκα-Δημάκη Α. - Παναγιωτοπούλου Α. - Οικονόμου-Laniado A., 1998, 327.

30. Wilson A.J.N, 1966. βλ. επίσης Alcock S.E. 1993, 75-77.

31. Papazoglou F., 1988, 405-413. Rizakis A.D., 1997, 15-36.

32. Rizakis A.D., 1996, 225-234.

33. Kahrstedt U., 1950, 549-561.

34. Rizakis A.D., 1997, 25-26.

35. Doukellis P.N., 1990, 404.

36. Alcock S. E., 1993, 141.

Εικόνα 1. Σχέδιο του ελλαδικού χώρου όπου σημειώνονται οι θέσεις που εξετάζονται στο κείμενο.

σχύθηκαν με εκτεταμένες παραχωρήσεις γης που παλαιότερα ανήκε σε προϋπάρχουσες πόλεις της περιοχής, όπως η Αμβρακία, η Άρτα, η Κασσώπη και η Καλυδώνα, ο πληθυσμός των οποίων σταδιακά μετοίκησε στις νέες πόλεις. Μολονότι η αρ-

χική ιδέα ίδρυσης αρκετών αποικιών του ελλαδικού χώρου ανάγεται στον ίδιο τον Ιούλιο Καίσαρα ή στους άλλους πρωταγωνιστές των Εμφυλίων πολέμων³⁷, το καθεστώς και το λειτουργικό πλαίσιο των περισσότερων εδραιώθηκε από τον Αύγου-

37. Rizakis A.D., 1997, 18. Πρώτος ο Πομπήιος το 67 π.Χ. (Στράβων 14.4.3) εγκατέστησε πρώην πειρατές από την Κιλικία στη Δύμη της Αχαιάς. Η Κόρινθος, η Φωτική, ο Βουθρωτός (σημ. Αλβανία) ήταν αποικίες που ιδρύθηκαν από τον Καίσαρα βλ. Κανατσούλη Δ., 1964-1965, 2-3. Η αρχική ίδρυση της Κασσανδρείας ήταν πιθανότατα μία ιδέα του Βρούτου, ενώ ο Αντώνιος εγκατέστησε βετεράνους λεγεωνάριους στους Φιλίππους.

στο, στα χρόνια μετά το Άκτιο³⁸. Η σύσταση των πρώτων αποίκων φαίνεται ότι ήταν ποικίλη. Απόμαχοι λεγεωνάριοι στους οποίους είχαν υποσχεθεί γη ως αποζημίωση (Πάτρα, Φίλιπποι), απελεύθεροι που είχαν στενούς δεσμούς με τους μεγάλους οίκους της Ρώμης (Κόρινθος), εκτοπισμένοι οπαδοί του Αντωνίου (Φίλιπποι), Ρωμαίοι από κατώτερα στρώματα της Ρώμης (plebs), ακόμα και μετανοημένοι πειρατές (Δύμη) αποτέλεσαν τον αρχικό πληθυσμιακό πυρήνα των πόλεων αυτών³⁹. Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τον τρόπο με τον οποίο οι προϋπάρχουσες πόλεις (σε θεσμικό και χωροοργανωτικό επίπεδο) και οι κάτοικοι τους ενσωματώθηκαν στο νέο καθεστώς της αποικίας είναι δυστυχώς αποσπασματικά. Μολονότι στον πληθυσμό της αποικίας μπορούσαν να συμπεριλαμβάνονται οι παλιοί κάτοικοι (incolae) της περιοχής ή ακόμα και επήλυδες⁴⁰, οι πόλεις αυτές είχαν ουσιαστικά σχεδιαστεί ως προέκταση της Ρώμης και οι λατινόφωνοι άποικοι θεωρούνταν Ρωμαίοι πολίτες⁴¹. Οι ρωμαϊκές αποικίες δεν ήταν αφορολόγητες παρά μόνο στην περίπτωση που τους είχε απονεμηθεί το ιδιαίτερο προνόμιο του *ius italicum*, καθεστώς που ίσχυε για όλες οι αποικίες του ελλαδικού χώρου εκτός της Πέλλας.

Η ίδρυση των αποικιών στη θέση πόλεων που έπαιξαν ενεργό ρόλο εναντίον της ρωμαϊκής επέκτασης ως πολιτικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά κέντρα (βλ. Δίον-Πάτρα-Κνωσός-Κόρινθος) είναι φανερό ότι ως κάποιο βαθμό τουλάχιστον ήταν μία κίνηση που έκρυβε ένα ιδιαίτερο ιδεολογικό μήνυμα από την πλευρά της ρωμαϊκής εξουσίας. Πα-

ρολαυτά φαίνεται ότι υπήρχαν και βαθύτεροι κοινωνικοί και οικονομικοί λόγοι που υπαγόρευσαν την ίδρυση των πόλεων αυτών. Ο Α. Ριζάκης για παράδειγμα έδειξε ότι οι αποικίες ιδρύθηκαν σε θέσεις που έλεγχαν σημαντικούς οδικούς κόμβους του ελλαδικού χώρου⁴². Στην περίπτωση της Πάτρας (*Colonia Augusta Achaica Patrensis*) και της Κορίνθου (*Colonia Laus Julia Corinthiensis*) οι αποικίες ιδρύθηκαν με σκοπό να λειτουργήσουν ως εμπορικά κέντρα και κόμβοι από και προς την Ανατολή⁴³. Η αποικία των Φιλιππων (*Colonia Julia Augusta Philippensis*) στο βορρά έλεγχε την Εγνατία και τη βασική οδική πρόσβαση προς τις ανατολικές επαρχίες, ενώ παράλληλα αποτελούσε ένα ισχυρό αγροτικό κέντρο, το οποίο υποστηριζόταν από έναν αριθμό δορυφορικών οικισμών (*vici*) στους οποίους ήταν εγκατεστημένοι άποικοι που ζούσαν από την εύφορη κοιλάδα του Στρυμόνα.

Οι φορολογικές υποχρεώσεις των πόλεων —ελληνικών και αποικιών— ήταν ανάλογες του καθεστώτος το οποίο απολάμβαναν. Όπως επεσήμανε η S. Alcock⁴⁴, η επιβολή ενός τακτικού και συστηματικού τρόπου φορολόγησης, μολονότι δεν είχε τον εξοντωτικό χαρακτήρα που είχαν άλλα αυτοκρατορικά συστήματα, ήταν μία νέα πραγματικότητα για τις ελληνικές πόλεις, στην οποία ανταπεξήλθαν εκμεταλλευόμενες το θεσμό των λειτουργιών και των ευεργεσιών⁴⁵ ή απολαμβάνοντας ειδικά προνόμια φοροαπαλλαγής (συχνά απόρροια του ένδοξου παρελθόντος της πόλης). Πόλεις που κατόρθωναν να αποκτήσουν το προνομιακό κα-

38. Alcock S. E., 1993, 75.

39. Ενδιαφέρον είναι το σχόλιο του Δίωνα Κάσσιου (51.4.6) που αναφέρει ότι ο Αύγουστος αφού κατάσχεσε τα κτήματα και τη γη των οπαδών του Αντωνίου έστειλε τους ίδιους στις νέες αποικίες, όπως στο Δυρράχιο και τους Φιλίππους. Στην περίπτωση της Κνωσού (*Colonia Iulia Nobilis Cnossos*) μολονότι οι ενδείξεις είναι ισχνές φαίνεται ότι τμήμα του πληθυσμού αποτελούνταν από κατοίκους της Καμπανίας αφού σύμφωνα με τον Δίωνα ο Αύγουστος χάρισε τη γη της Κνωσού στην Καπούη.

40. Oakes P., 2001, 25-49.

41. Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 16.13.8-9.

42. Rizakis A.D., 1997, 17, σχεδ. 2.

43. Τόσο ο Πausανίας (7.18.7) όσο και ο Στράβων (8.6.23) αναφέρονται στη σημαντική θέση της Πάτρας και της Κορίνθου για το εμπόριο με την Ανατολή βλ. Williams C.K., 1993, 33.

44. Alcock S. E., 1993, 151.

45. Alcock S. E., 1993, 234, αρ. 27.

θεστώ της ελεύθερης πόλης (*civitas libera*) ή της ελεύθερης και αφορολόγητης πόλης (*civitas libera et immunis*) ή της ομόσπονδης πόλης (*civitas foederata*) ήταν θεωρητικά εκτός της δικαιοδοσίας του επάρχου. Παραταύτα υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι έκτακτες εισφορές ή οικονομικές υποχρεώσεις υπό το βάρος ειδικών συνθηκών (όπως ήταν η επίσκεψη ενός αυτοκράτορα ή η τέλεση αγώνων προς τιμήν του) ήταν δύσκολο να αποφευχθούν⁴⁶. Οι αυξανόμενες οικονομικές απαιτήσεις της νέας πολιτικής πραγματικότητας ανάγκασαν τις πόλεις να οργανωθούν σε συμπολιτείες - Κοινά⁴⁷ στις δικαιοδοσίες των οποίων συμπεριλαμβάνονταν οι διπλωματικές αποστολές προς τον αυτοκράτορα και συχνά το βάρος της προώθησης και οργάνωσης της αυτοκρατορικής λατρείας. Τα πραγματικά όρια των αρμοδιοτήτων τους είναι ωστόσο άγνωστα⁴⁸ και μόνο με την ίδρυση του Πανελληνίου⁴⁹, μία τέτοια συμπολιτεία αναλαμβάνει έναν πιο ξεκάθαρο πολιτικό και οργανωτικό ρόλο.

Σε πολιτικό επίπεδο οι πόλεις εξακολουθούσαν να παραμένουν αυτοδιοικούμενες οντότητες που ρύθμιζαν τις υποθέσεις με δικά τους διοικητικά και εκτελεστικά όργανα, όπως τοπικές βουλές και άρχοντες. Ο Μ. Waelkens παρατήρησε ορθά ότι παρά την ύπαρξη μίας ανώτερης αρχής που ρύθμιζε θέματα εξωτερικής και δημοσιονομικής πολιτικής, για τον απλό πολίτη οι θεσμοί και οι άρχοντες της κλασικής πόλης-κράτους παρέμεναν βασικά αναλλοίωτοι⁵⁰. Λόγω έλλειψης στρατιωτικής παρουσίας ή επίσημης γραφειοκρατίας⁵¹ (δηλαδή αυτοκρατορικών ή επαρχιακών

υπαλλήλων), η κεντρική εξουσία ήταν μάλλον μία αφηρημένη έννοια, η οποία συχνά γινόταν αντιληπτή μόνο μέσω των εικονιστικών έργων ή των επιγραφών. Σε σπάνιες περιπτώσεις οικονομικών ατασθαλιών⁵², νομοθετικών ζητημάτων⁵³ ή εξεγέρσεων (όπως τη στάση των Αθηνών του 13 μ.Χ.) έχουμε εξωτερική παρέμβαση με αποστολή κάποιου αυτοκρατορικού αντιπροσώπου. Αξιώματα, όπως ο επιμελητής της πόλης ή ο στρατηγός των οπλιτών⁵⁴ στην Αθήνα που απονέμονταν σε μέλη της τοπικής αριστοκρατίας με ισχυρούς δεσμούς με την κεντρική εξουσία φαίνεται ότι λειτουργούσαν ως ένα είδος συνδέσμου μεταξύ της πόλης και της ρωμαϊκής αρχής. Ο βαθμός στον οποίο ο ανθύπατος της επαρχίας μπορούσε να παρέμβει στις εσωτερικές υποθέσεις της πόλης (ιδιαίτερα μάλιστα σε περιπτώσεις ελευθέρων πόλεων) είναι άγνωστος⁵⁵, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι τοπικοί άρχοντες ή πρόσωπα με κύρος φαίνεται ότι μπορούσαν να τον παρακάμψουν και να απευθύνουν τα αιτήματα τους απευθείας στον αυτοκράτορα ή τον κύκλο του⁵⁶.

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι πίσω από τον κοινό τόπο της παρακμής, της ολιγανθρωπίας και της στασιμότητας κρύβεται ένα ευρύτερο πλαίσιο ανακατατάξεων και αλλαγών που έλαβαν χώρα αυτή την περίοδο και διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της «ρωμαϊκής» Ελλάδας. Ποια είναι όμως ακριβώς η εικόνα αυτή και ποια τα στοιχεία που τη δομούν είναι ερωτήματα που έχουν άμεση σχέση με τον τρόπο (ή τους τρόπους) με τον οποίο οι ελληνικές πόλεις αντέδρασαν στη σταδιακή εν-

46. Giovannini A., 1978, 115-122. Μία τέτοια περίπτωση ήταν η οκτόβολος εισφορά (IG V, 1.1432-3) που επιβλήθηκε σε όλους τους κατοίκους της Μεσσήνης, ακόμα και στους Ρωμαίους.

47. Η αναδιοργάνωση των συμπολιτειών (άγνωστο όμως με ποιές δικαιοδοσίες) φαίνεται ότι έλαβε χώρα τουλάχιστον στο β΄ μισό του 1^{ου} αι. π.Χ., όπως μας πληροφορεί και ο Πausανίας 7.16.10. βλ. Oliver J.H., 1978, 185-191.

48. Millar F., 1992, 391-392.

49. Oliver J.H., 1970, 130-138.

50. Waelkens M., 1989, 81.

51. Garnsey P. - Saller R., 1994, 25.

52. Νίγδελης Π.Μ., 1990, 222.

53. Gaegan D.J., 1979, 392.

54. Gaegan D.J., 1997, 21-28.

55. Burton G.P., 1975, 92-106.

56. Millar F., 1992, 346-347.

σωμάτωσή τους στο ρωμαϊκό κράτος και στη μεταμόρφωση του στο ιδιαίτερο πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό μόρφωμα που αποκαλούμε αυτοκρατορία. Στην προσπάθεια να ανιχνεύσουμε τους τρόπους με τους οποίους η διαδικασία αυτή επηρέασε τον υλικό πολιτισμό των ελληνικών πόλεων και ιδιαίτερα την οργάνωση του χώρου αναπόφευκτα πρέπει να ασχοληθούμε έστω και ακροθιγώς με το ακανθώδες ζήτημα του «εκρωμαϊσμού» και της σημασίας του.

1.2. Το ζήτημα του εκρωμαϊσμού

Σημαντική στην έρευνα της ιστορίας και του υλικού πολιτισμού της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα ήταν η έννοια του «εκρωμαϊσμού»⁵⁷. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τη διαδικασία μέσω της οποίας στοιχεία του υλικού πολιτισμού της Ρώμης (και ίσως ευρύτερα του πολιτισμού της Ιταλικής χερσονήσου) υιοθετήθηκαν από τους «προσαρτημένους» πληθυσμούς των επαρχιών⁵⁸. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο όρος σχετίστηκε με μία υποτιθέμενη διαδικασία πολιτισμικής ομοιογενοποίησης, μέσω της οποίας οι πληθυσμοί των επαρχιών ανέπτυξαν σταδιακά ένα είδος «ρωμαϊκής» συνείδησης, με την έννοια της συμμετοχής τους σε ένα μόρφωμα με κοινές πολιτισμικές, πολιτικές και κοινωνικές αξίες. Στη μελέτη της ιστορίας και αρχαιολογίας των δυτικών επαρχιών η θεωρία του «εκρωμαϊσμού» εξαντλήθηκε κυρίως στο να περιγράψει και να αναλύσει την εξάπλωση ενός «μεσογειακού» (ελληνορωμαϊκού) πολιτισμού σε βαρβαρικές περιοχές και τη διάδοση του θεσμού της

ελληνορωμαϊκής πόλης ως κύριας μορφής κοινοτικής οργάνωσης και έδρας-σύμβολο της ρωμαϊκής κυριαρχίας στην περιοχή. Στην Ελλάδα και την εξελληνισμένη Ανατολή, όπου η πόλη και οι θεσμοί της είχαν μακραίωνη παράδοση, η επίδραση της Ρώμης θεωρήθηκε μικρότερη και η χρήση του όρου περιορίστηκε κυρίως στον εντοπισμό διάσπαρτων στοιχείων του υλικού πολιτισμού της Ρώμης. Η χρήση του όρου και στις δύο περιπτώσεις προϋπέθετε την ύπαρξη ενός κέντρου με συνειδητή στρατηγική (και οργανωμένο σχέδιο) στη διάδοση ενός ρωμαιοκεντρικού (ή ελληνορωμαϊκού) πολιτισμού και στην προσπάθεια για σταδιακή πολιτισμική ομοιογενοποίηση των διαφόρων εθνοτήτων της αυτοκρατορίας. Αναπόσπαστο στοιχείο της θεωρίας ήταν η τοποθέτηση των πολιτισμών σε μία ιεραρχική κλίμακα. Η «ρωμαϊκή» επίδραση ήταν μικρή⁵⁹ σε περιοχές με «ανώτερο» πολιτισμό (Ελλάδα, Μικρά Ασία, Αίγυπτος), ενώ αντίθετα είχε καταλυτική σημασία στη διαμόρφωση του ανθρωποχώρου των δυτικών επαρχιών.

Τα τελευταία χρόνια η θεωρία του «εκρωμαϊσμού» δέχτηκε έντονη κριτική και αρκετά από τα αξιώματα του και ιδιαίτερα ο προσδιορισμός του ίδιου του όρου τέθηκαν υπό αμφισβήτηση⁶⁰. Η νεότερη έρευνα προσπάθησε να αντιδράσει στον τελεολογικό χαρακτήρα της θεωρίας μεταφέροντας το βάρος της έρευνας στη μελέτη των επιμέρους κοινωνιών και δίνοντας βάρος στους τρόπους, με τους οποίους οι τοπικές κοινωνίες αντέδρασαν στη νέα πραγματικότητα της αυτοκρατορίας. Τα αποτελέσματα αυτής της θεωρητικής στροφής δια-

57. Mommsen Th., 1885, 225-227.

58. Rostovtzeff M., 1957, 131-149.

59. βλ. κριτική στο S.E. Alcock, 1997, 1-7.

60. Εναλλακτικά αντί του όρου εκρωμαϊσμός έχουν προταθεί όροι όπως **acculturation** βλ. Swoboda M.E., 1963, 159-160, Mitchell, S., 2000, 17-50, **resistance** βλ. van Dommelen P., 1998, 25-48. Keay S. J., 1992, 237-315, **creolisation** βλ. Webster J., 2001, 209-225 που δίνουν έμφαση στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους οι πληθυσμοί των επαρχιών αντέδρασαν στη νέα πολιτική πραγματικότητα και τις υποχρεώσεις της. Γενικά για τη χρήση του όρου βλ. Hingley R., 1994, 41 και Freeman P., 1993, 438-445. Σύμφωνα με τον G. Woolf, 1998, 1-23 η διαδικασία του εκρωμαϊσμού σημαίνει περισσότερο τη συμμετοχή σε ένα πολιτισμικό σύστημα που δομείται από τις διαφορές μεταξύ εθνικών και ταξικών στοιχείων, παρά από μία διάθεση ομογενοποίησης ή πολιτιστικής εξομοίωσης των κατοίκων των επαρχιών.

Εικόνα 2. Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στις αρχές του 2^{ου} αι. μ.Χ. Σημειώνονται πόλεις που αναφέρονται στο κείμενο.

μόρφωσαν μία νέα εικόνα όπου συχνά η «διαφορετικότητα» και όχι η ομοιογένεια είναι αυτή που παίζει το σημαντικότερο ρόλο. Η εικόνα μίας συμπαγούς πολιτισμικά αυτοκρατορίας ανήκει στο παρελθόν, ενώ σύμφωνα με τον G. Woolf η «ρωμαϊκή» ταυτότητα είναι μία χαλαρή έννοια που διαφέρει από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή⁶¹. Ο μονολιθικός χαρακτήρας της αυτοκρατορίας αντικαταστάθηκε από επιμέρους πολιτισμούς στους οποίους οι εγχώριες παραδόσεις συγχωνεύονταν με εισαγόμενα στοιχεία δημιουργώντας υβριδικές μορφές στις οποίες δύσκολα θα μπορούσαν να αποδοθούν διακριτές ταυτότητες⁶². Η κριτική στη θεωρία του «εκρωμαϊσμού» δεν εξα-

ντλήθηκε ωστόσο απλά στο να υποσκάψει την εικόνα μίας πολιτισμικά ομοιογενούς αυτοκρατορίας, αλλά προσπάθησε να αναδείξει την πολυπλοκότητα της πολιτιστικής ταυτότητας των προσαρτημένων περιοχών.

Είναι λοιπόν προφανές ότι ο όρος «εκρωμαϊσμός» (και κυρίως η διαδικασία που κρύβεται πίσω από τον όρο) κρίνεται μάλλον ανεπαρκής για να περιγράψει το ευρύ φάσμα αντιδράσεων των διαφόρων πληθυσμών απέναντι στην πολιτική και οικονομική πραγματικότητα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τη S. Alcock⁶³ η μακρόχρονη χρήση του όρου καθιστά μάλλον αδύνατη την πλήρη αδρανοποίησή του. Αντ' αυτού προ-

61. Woolf G., 1997β, 339-350. Woolf G., 1992, 349-352.

62. Webster J., 2001, 212.

63. Alcock S.E., 1993, 71.

τείνει τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου του έτσι ώστε αντί να περιορίζεται στην ανίχνευση «ρωμαϊκών» πολιτισμικών στοιχείων, να περιγράφει και να αναλύει την διαδικασία μέσω της οποίας οι τοπικές κοινωνίες προσαρμόστηκαν στο νέο πολιτισμικό και ιδεολογικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας.

Τι συνέβη λοιπόν στις ελληνόφωνες ανατολικές επαρχίες, μετά την ενσωμάτωσή τους στο ρωμαϊκό κράτος; Μπορούμε να μιλήσουμε για πολιτισμική αλλαγή (εκρωμαϊσμός) ή πρέπει να απορρίψουμε συλλήβδην την ιδέα, όπως πρότεινε πρόσφατα ο R. McMullen⁶⁴, ο οποίος περιορίζοντας το ζήτημα κυρίως στην παρουσία (ή απουσία) στοιχείων του ρωμαϊκού υλικού πολιτισμού δέχτηκε ότι η πολιτισμική επίδραση της Ρώμης στην ελληνική Ανατολή ήταν ελάχιστη; Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε ότι καθόλη τη διάρκεια της αυτοκρατορικής περιόδου και παρά τις κατά τόπους πολιτισμικές διαφορές ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων των ανατολικών επαρχιών ήταν ή θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες. Ο ελληνικός πολιτισμός της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου άλλωστε διατηρούσε μία δυναμική που όπως υποστήριξε και ο G. Woolf⁶⁵ έκανε τους Έλληνες εκλεκτικούς ως προς την υιοθέτηση πολιτισμικών στοιχείων από τη Δύση. Παραταύτα είναι μάλλον δύσκολο να απορρίψουμε την ιδέα ότι ένα τόσο σημαντικό ιστορικό φαινόμενο, όπως ήταν η ενσωμάτωση των περιοχών αυτών στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, δεν συνοδεύτηκε —έστω ως κάποιιο βαθμό— από πολιτισμικές αλλαγές, οι οποίες, μολονότι δεν προσέλαβαν το δραστικό χαρακτήρα που πήραν στις δυτικές επαρχίες, επηρέασαν το πλαίσιο ανάπτυξης του παραδοσιακού

ελληνικού κόσμου. Σε αντίθεση με τις δυτικές επαρχίες, όπου η κυριαρχία της Ρώμης συνοδεύτηκε από μία αθρόα εισαγωγή στοιχείων του υλικού πολιτισμού του ελληνορωμαϊκού κόσμου στις τοπικές κοινωνίες της Εποχής του Σιδήρου, η διαδικασία στην Ανατολή είναι δυσκολότερο να εντοπιστεί λόγω των πολιτισμικών ομοιοτήτων ανάμεσα στον ελληνικό και ρωμαϊκό υλικό πολιτισμό. Παρά την άποψη του R. McMullen, η νεότερη αρχαιολογική έρευνα έχει αρχίσει να καταδεικνύει ότι στοιχεία του ρωμαϊκού υλικού πολιτισμού σταδιακά διείσδυσαν και στην Ανατολή συμμετέχοντας έτσι σε ένα είδος πολιτισμικής σύνθεσης, την οποία εύστοχα ο F. Millar προτίμησε να ονομάζει *ελληνορωμαϊκό* πολιτισμό, τονίζοντας έτσι το μεικτό χαρακτήρα του⁶⁶. Για τον J. Bergemann⁶⁷ είναι πέραν αμφισβήτησης ότι και στην Ανατολή (και συγκεκριμένα στον ελλαδικό χώρο), όπως και στις δυτικές επαρχίες, έλαβε χώρα μία διαδικασία πολιτισμικής αλλαγής, η οποία ήταν το άμεσο αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης των περιοχών αυτών στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Το πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει η έρευνα είναι όχι μόνο να εντοπίσει εκείνους τους τομείς του υλικού και πνευματικού πολιτισμού⁶⁸ που επηρεάστηκαν από τις αλλαγές αυτές, αλλά και να προσπαθήσει να δείξει τον τρόπο ή τους τρόπους με τους οποίους συντελέστηκε αυτή η διαδικασία. Όπως θα εξετάσουμε στη συνέχεια ένας από τους τομείς που επηρεάστηκαν ποικιλότροπα από την ενσωμάτωση των ελληνικών πόλεων στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν η διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού τοπίου, αλλά και η οργάνωση του κεντρικού δημοσίου χώρου, της Αγοράς.

64. Mac Mullen R., 2000, 2. Mac Mullen R., 1990, 57.

65. Woolf G., 1994, 127-128.

66. Millar F., 1993, 238.

67. Bergemann J., 1998.

68. Εξετάζοντας το ζήτημα μέσα στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια του 20^{ου} αι. ο G. Alföldy, 1987, 22-25 δέχτηκε ότι παρά την ευρεία σημασία που μπορεί να πάρει ο όρος του εκρωμαϊσμού η διαδικασία μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσω τεσσάρων πεδίων του υλικού και πνευματικού πολιτισμού: α) τη δημιουργία υποδομών β) το ρωμαϊκό αποικισμό γ) την απόδοση ρωμαϊκών πολιτικών δικαιωμάτων στις τοπικές ανώτερες τάξεις και δ) την διάδοση του ρωμαϊκού υλικού πολιτισμού.

1.3. Η Αγορά ως αντιπροσωπευτικός δημόσιος χώρος της αρχαίας πόλης

Η «ρωμαϊκή Ελλάδα» ήταν ταυτόσημη με μία εικόνα αδράνειας, νωθρότητας και στασιμότητας: μία εικόνα από την οποία έλειπαν τα συνταρακτικά ιστορικά γεγονότα και οι μεγάλες προσωπικότητες. Η νεότερη ιστορική και αρχαιολογική έρευνα έχει παρολαυτά αναθεωρήσει σε μεγάλο βαθμό αυτήν την εικόνα αναδεικνύοντας μία πιο ενδιαφέρουσα και πολύπλοκη πραγματικότητα. Κεντρική θέση στο νέο πλαίσιο εξουσίας εξακολουθούσε να κατέχει ο θεσμός της πόλης με τη μακρά παράδοση και την καταλυτική σημασία του στην οργάνωση του ανθρωποχώρου. Οι πόλεις —τότε όπως και σήμερα— ως κύριο πεδίο δράσης των διαφόρων φορέων, προσώπων και κοινωνικών ομάδων δεν είναι στατικές οντότητες αλλά παρουσιάζουν μία δυναμική που αντανακλάται με τον καλύτερο τρόπο στη διαμόρφωση και εξέλιξη των δημοσίων χώρων τους. Το νέο θεωρητικό πλαίσιο που πρότειναν το 1984 οι B. Hillier και J. Hanson⁶⁹ για τη μελέτη του χώρου περιείχε την επαναστατική σύλληψη ότι κοινωνία και χώρος δεν ήταν απλά εξαρτώμενες έννοιες, αλλά ταυτόσημες. Αυτό σημαίνει ότι η απόφαση κατασκευής ενός νέου δημόσιου κτιρίου ή η αρχιτεκτονική παρέμβαση σε ένα δημόσιο χώρο αποτελούν ενέργειες που είναι *de facto* ιδεολογικά φορτισμένες. Ο τρόπος με τον οποίο διατάσσονται τα κτίρια στο

χώρο, οι μεταξύ τους σχέσεις, αλλά και το αρχιτεκτονικό τους πλαίσιο αποτελούν με αυτόν τον τρόπο μία απτή έκφραση των διεργασιών και των παραγόντων που δομούν την ίδια την κοινωνία⁷⁰.

Στην αρχαιολογία η θεωρία εφαρμόστηκε στη μελέτη των δημοσίων χώρων ως ένα μέσο για να κατανοήσουμε βαθύτερες αλλαγές που έλαβαν χώρα στη συγκρότηση των αρχαίων κοινωνιών. Οι δημόσιοι χώροι των αρχαίων πόλεων, ακριβώς λόγω του συλλογικού χαρακτήρα τους προσφέρονται ιδιαίτερα για αυτού του είδους την προσέγγιση⁷¹. Ήδη από τη μελέτη του R. Martin «*Recherches sur l'Agora grecque*»⁷² έγινε εμφανές στην έρευνα ότι η Αγορά, το πολυλειτουργικό κέντρο της αρχαίας πόλης, αποτελούσε από τα πρώτα στάδια της εξέλιξης της στα αρχαϊκά χρόνια κάτι παραπάνω από έναν απλό δημόσιο χώρο. Όπως σωστά επεσήμανε ο J.B. Jackson⁷³, η Αγορά ήταν πρωτίστως ο χώρος στον οποίο εκφράζονταν οι κοινωνικές δομές και ιεραρχίες της πόλης, καθώς και οι σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Ιδωμένη μέσα από αυτό το πρίσμα η Αγορά αποτελεί από πολλές απόψεις μία μικρογραφία της πόλης, γι' αυτό και οι αλλαγές στο χωροοργανωτικό και αρχιτεκτονικό της πλαίσιο αποτελούν σημαντικές ενδείξεις έτσι ώστε να κατανοήσουμε γενικότερες τάσεις της περιόδου και να εντοπίσουμε τα στοιχεία και τους παράγοντες που διαμόρφωσαν την εικόνα της ρωμαϊκής Ελλάδας.

69. Hillier B. - Hanson J., 1984. Η πρότασή τους κατήργησε μία παλαιότερη θεώρηση του χώρου ως μίας ουδέτερης μονάδας που οριζόταν κυρίως από τα κτίρια που περιείχε και ανέδειξε μία νέα διάσταση του χώρου ως ενός δυναμικού πεδίου που δομείται από την ανθρώπινη συμπεριφορά. Για το πως η θεωρία επηρέασε τη σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα βλ. Laurence R., 1994.

70. Parker Pearson M. - Richard C., 1994.

71. Hölcher T., 1998, 10-23. Martin R., 1980, 9.

72. Martin R., 1951.

73. Παράτιθεται από την S.E. Alcock, 1993, 93. Jackson J.B., 1984, 18.

